

**OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA AXBOROT
MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI
МЕТОДОЛОГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ
КУЛЬТУРЫ У СТУДЕНТОВ ВУЗОВ
METHODOLOGY OF FORMING INFORMATION CULTURE IN
STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS**

**Abduraxmanov
Muxtor
Xujayarovich¹**

1.- *O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Samarqand, O'zbekiston.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalairda axborot madaniyatini shakllantirish metodikasi haqida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: axborot madaniyati, ta'lim texnologiyalari, pedagogika, ijtimoiy tarmoq, ta'lim sifati.

Аннотация. В данной статье говорится о методике формирования информационной культуры у студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: информационная культура, образовательные технологии, педагогика, социальная сеть, качество образования.

Abstract. This article talks about the methodology of forming information culture among students of higher education institutions.

Key words: information culture, educational technologies, pedagogy, social network, quality of education.

Kirish. XXI asrda dunyoda sodir bo'layotgan yangilik va o'zgarishlardan xabardor bo'lish, ulardan foydalanish bevosita axborot oqimiga bog'liqdir. Chunki, jahon mamlakatlari o'zining ijtimoiy-madaniy taraqqiyotida axborotdan ijodiy va tanqidiy foydalanmoqda. Germaniya, Amerika qo'shma shtatlari, Kanada, Rossiya kabi mamlakatlarning oliy ta'lim muassasalarida "Axborot texnologiyalari", "Pedagogika", "Axborot savodxonligi" kabi markazlar tashkil etilgan bo'lib, ular jahon yoshlarining axborotlar oqimidan foydalanish imkoniyatini yaratib kelmoqda. Bugungi kunda talabalarining ijtimoiy va iqtisodiy hayotidagi amaliy ishtiroki, faolligi, fikr va g'oyalari, jamiyatda sodir bo'layotgan voqealarga munosabati bevosita axborotlarni egallash bilan bog'liqdir. Albatta, bunda talabalarining axborot madaniyatiga ega bo'lishi ularning faoliyatida qudratli kuch hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Xorijiy mamlakatlarda ta'limni axborotlashtirish va kompyuterlashtirishning nazariy asoslarini yoritish bo'yicha A.Andryev, E.G.Vezirov, M.P.Lapchik, A.Sh.Levin, O.V.Kiyeva, A.P.Bazayeva, S.M.Konyushenko, A.Yu.Andryeva va boshqa ko'pgina olimlar ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar. Ularda zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish pedagogika oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayonida zamonaviy kompyuter tarmoqlarini o'rgatish va ishlatish bo'yicha o'qituvchilarning kasbiy malakalari shakllantirishning shakl, metod va vositalari hamda o'quv-uslubiy ta'minoti, ularni amaliyotga joriy etish kabilar amalga oshirilgan. A.A.Abduqodirov, M.Aripov, U.Sh.Begimqulov, R.X.Djurayev, N.A.Muslimov, N.I.Taylokov, R.D.Shodiyev M.H.Lutfullayev kabi bir qator mamlakatimiz olimlar tamonidan olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlarida ushbu muammoga oid pedagogik dasturiy vositalar, elektron o'quv-

*Abduraxmanov
Muxtor Xujayarovich
pedagogika fanlari
bo'yicha falsafa
doktori (PhD),
dotsent
Samarqand,
O'zbekiston -
Finlandiya
pedagogika instituti
E-mail:
muxtor_343@mail.ru*

uslubiy adabiyotlar yaratish, masofali ta'limni tashkil etishning shakl hamda uslublarini ishlab chiqishga oid izlanishlar amalga oshirilgan.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari oldiga axborot madaniyatiga ega bo'lgan, mustaqil qarorlar qabul qilish, baholash va tegishli xulosalarni chiqarishga qodir bo'lgan ijodkor shaxsini shakllantirish talab etilmoqda. Buning uchun har bir mutaxassis, u qaysi sohada ishlashidan qat'iy nazar o'z vazifasini zamon talabi darajasida bajarish uchun axborot madaniyatini shakllantirishga oid vositalar va ularni ishlash tartibini bilish va ishlash ko'nikmasiga ega bo'lishi zarur. Shu jihatdan ham talim tizimida butunlay yangi mazmun kasb etayotgan hozirgi davrda har bir fanni o'qitishda axborotlardan foydalanishga katta etibor berilmoqda.

Ta'lim oluvchilarning nazariy bilim va ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida o'qitish jarayonida talabalarda axborot madaniyatini rivojlantirish ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibga qo'yilmoqda. Chunki, oliy ta'lim muassasalari talabalarida axborot madaniyatini shakllantirish ta'lim jarayonini jadallashtirish, samaradorligini oshirish, maqbullashtirish bilan birga ularni ilmiy nazariy va texnik bilimlar bilan qurollantirish, tafakkurlarni rivojlantirish, ta'lim mazmunini turli metodlar yordamida tushuntirishga imkoniyat yaratadi.

Bugungi ilmiy texnikaviy taraqqiyot shundan dalolat bermoqdaki, o'qituvchi o'qitish jarayonida axborot oqimidan samarali foydalansa o'quv jarayoni natijasi sifatli bo'lishini ta'minlaydi. Albatta, bunda o'qituvchi o'quv jarayonidagi faoliyati davomida mashg'ulot uchun axborotlar asosida materiallar tayyorlash, talabalarga yangi bilim berish, tushuntirish, ko'rsatish, namoyish qilish, ularning bilimini mustahkamlash va mukammallashtirish, savol-javob o'tkazish, amaliy ko'nikma va malakalar hosil qilish, o'zlashtirishini nazorat qilish, bilimlarni sinash, baholash kabi ishlarni amalga oshiradi. Demak, ushbu jarayonlar o'qituvchidan axborotlardan unumli foydalanishni va shu faoliyatga talabalarni tayyorlashi, ular bilan bajaradigan ishlarni belgilashi, rejalashtirishi, boshqarishi so'ngi qarorni esa albatta o'zi qabul qilishi bevosita uning pedagogik mahoratiga bog'liq.[2]

O'zbekiston -Finlandiya pedagogika institutida o'qitiladigan "Axborot texnologiyalarini kasbiy faoliyatda qo'llash" faninig mashg'ulotlarida ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, matnli axborotlarni qayta ishlash texnologiyasi, elektron jadval protsessorlari, ularning vazifasi va imkoniyatlari, namoyish qiluvchi dasturiy vositalarni loyihalash, kompyuter grafikasi turlari: vektorli, rastri, fraktal grafika, kasbiy faoliyatda Internet texnologiyalarini qo'llash, masofaviy ta'lim tushunchasi, uning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixi, masofaviy ta'limning yutuqlari va kamchiliklari, infografika tushunchasi va uning turlari, pedagogik dasturiy vositalarni loyihalash, bulutli texnologiyalar mavzularida o'zlashtirilgan nazariy bilimlarni mustahkamlash bilan birga kasbiy sohaga oid bilimlarni egallaydi.

Fanni o'rganishda zamonaviy kompyuter texnikasining afzalliklaridan ta'lim jarayonida undan to'g'ri va samarali foydalanilsa, talaba tasavvurini kengaytiruvchi ma'lumot va manbalar bilan talaba ongini boyitadi. Hozirgi

davr o'qituvchi va talaba oldiga katta talablar qo'yimoqda, bu talablarning eng asosiysi darsning samaradorligi, uning sifatligi, talabalarning bilim va ko'nikmalariga, oliy ta'lim muassasalaridagi turli xil o'quv mashg'ulotlari, ularni tashkil qilinishi va u orqali talabalarni turli bilim va ko'nikmalarni egallab olishidir. Ta'lim jarayonida kompyuter texnikasining afzalliklari sifatida quyidagilarni aytib o'tsak bo'ladi:

- yetkazilishi lozim bo'lgan bilim ko'nikmani ekran orqali namoyish qilish talaba ongiga ma'lumotni tezroq yetib borishiga va tasavvurlarini kengayishiga yordam beradi;
- dars jarayonida ta'lim berish va bilim olishni tezlashtiradi;
- dars jarayonining o'zidayoq dunyoning xohlagan bir qismi haqida to'g'ridan-to'g'ri ma'lumot olish va yetkazish imkoniyati mavjud;
- globallashuv jarayoni va unda ro'y berayotgan jarayonlar va ularning oqibatlarini haqida ma'lumot beradi va hokazo.

Bugungi kunda ta'lim jarayonini to'g'ri va samarali tashkil qilishda texnik vositalarning, jumladan, kompyuterning o'rni beqiyos. Ushbu texnikaning eng katta yutuqlaridan biri sifatida aytib o'tishimiz lozimki, darsda mamlakatimizda va dunyoda ro'y berayotgan yangiliklar, (xohlagan mavzuga doir) jumladan, ta'lim tizimi va sport yangiliklarini to'g'ridan to'g'ri foydalanilsa bo'ladi, shu mavzudagi har xil turdagi yangiliklar ham darsni yanada qiziqarli o'tishiga yordam beradi, buning uchun esa o'qituvchi shaxsiga ko'p talablar qo'yiladi, u o'z ustida ishlashi va har bir darsga "men bugun dars jarayoniga qanday yangilik bilan kirib darsni qiziqarli tashkil qilaman" tarzida, ya'ni an'anaviylikdan qochish va noan'anaviylikka intilish bilan tayyorgarlik ko'rishi lozim. Lekin bugungi kunda hamma fanda, hamma o'qituvchi ham o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashayapti deymaymiz, ba'zi fanlarni dars davomida belgilangan muddatda o'rganish qiyin, shuning uchun ham mustaqil ta'limni yo'lga qo'yish, ta'limga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni olib kirish ta'lim samaradorligini oshiradi, talabalarni bilim olishga hamda o'z ustida ishlashga o'rgatadi.[1]

Bu o'rinda talabalarni axborot madaniyatini shakllantirishda yordam beruvchi o'quv va boshqa turdagi axborotlarni talabalar to'liq va aniq tasavvur qilishlari uchun fanni o'rganish bo'yicha metodik ko'rsatmalardan iborat va mavzularning mazmunini qisqacha ochib beradigan qo'llanmalar tayyorlash kerak bo'ladi va ushbu xolatda quyidagilar e'tiborga olinishi lozim:

-asosiy darslik, o'quv qo'llanma, qo'shimcha o'quv materiallari, ilmiy-metodik nashrlarda chop etilgan maqolalar va internet-saytlarning kompyuterli tizimlarini yaratish va amaliyotda qo'llash;

-ta'lim oluvchilarning bilimlarini mustaqil baholashga imkon beruvchi o'qitish dasturlarning elektron variantlarini lazerli disklar, flesh kartalar va boshqalar yordamida talabalarga yetkazilishi va bunda ularning tayyorgarlik darajasini hisobga olish va materiallarni yagona tizimga solish imkonini berish kabilar muhim hisoblanadi.[5]

Oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchi asosiy shaxs hisoblanadi. Uning pedagogik mahorati san'at darajasigacha ko'tarilishi mumkin. Bunda

o'qituvchining o'z ustida tinmay ishlashi va o'z-o'zini tarbiyalashdagi yutuqlari, doimo ijodiy izlanishda bo'lib, pedagogik kasb mahoratini kamolotga yetkazish, albatta, talabalar bilimi, ko'nikma va malakalarining chuqurligi hamda sifatiligi, ularning tarbiyasi tushuniladi.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida axborot madaniyatini shakllantirishda kompyuter bilan erkin muloqot qilish ularning fan-texnika taraqqiyotining ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar haqidagi bilimlarni rivojlantiradi. Mashg'ulotlarda o'rganilyotgan mavzularni audio, video yozuv yoki elektron variantda amalga oshirish, ma'lumotlarni kompyuter texnologiyalari asosida talabaga yetkazib berish, berilgan topshiriqlarni bajarishni o'rgatish, ularni izlanishga tayyorlash, o'z ustida ko'proq ishlab, yetarli tajriba orttirish, o'quv materiallarini tushunarli, ravon tilda ifoda etish, so'nggi yangiliklardan keng foydalanish va barcha talim tamoyillari asosida bo'lajak pedagoglarni texnik tafakkurni rivojlantirishda samarali ishlar olib borilmoqda.

-talabalarda axborot madaniyatini shakllantirishda har bir fan sohasi bo'yicha o'ziga xos nazariya va amaliyotlardan foydalanish, bunda kompyuter vositalarini qo'llashda metodik jihatdan yuqori darajada olib borish;

-talabalarda axborot madaniyatini shakllantirishda axborot texnologiyalari va kompyuter vositalardan foydalanish yangi pedagogik uslublarni oldindan loyihalashtirilishi va yakuniy natija samaradorligini kafolatlash;

-axborot madaniyatini shakllantirish metodlarini amaliyotga joriy etish, munozara, debat, davra suhbatlaridan foydalanib, dars jarayonida talabalar faolligini oshirish, ishchanlik muhitini yaratish, yani testlarda qo'llaniladigan qisqa javoblar bilan cheklanib qolmasdan, talabalarning fikrini suhbat metodi bilan bilish, uning ichki bilimlar dunyosini ochish, xotira, diqqat, aql sifatlarini (teranlik, egiluvchanlik, tejamkorlik, mustaqillik), rivojlantirish;

- talabalarda intellektual bilimlarga, jamiyatga, qonuniyatlariga bo'lgan ehtiyojlarni o'z hissiyoti va ruhiy xolatlarini boshqarish bo'yicha zaruriy ko'nikmalarni shakllantirish, o'z-o'zini tarbiyalash;

- maqsadga intilish, tashabbuskorlik, o'z kuchiga ishonish, o'zini boshqara olishni rivojlantirish, o'z faoliyatini rejalashtirishni amalga oshirish kabilarni nazorat qilish muhimdir.[6]

Axborot madaniyatini shakllantirishda talabalarning diqqatini boshqarish,ularga bajariladigan ishlarni tushuntirish, zaruriy ehtiyoj va holatlarni faollashtirish, faoliyatga yordam berish, tuzatish kiritish, o'quv faoliyatining natijasini baholash o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liqdir. Bunda o'qituvchi o'qitishning mavjud shakllarini hisobga olishi talabalarning bilimlarini, faoliyatini, o'quvlarini nazorat qilishlari, mashg'ulotlar jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanishlari ularning axborot madaniyatini shakllantirish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, "Axborot texnologiyalarini kasbiy faoliyatda qo'llash" fanini o'qitish jarayonida noan'anaviy, qiziqarli, faol va innovatsion usullarining yaxlit tizimi talabaning axborot madaniyati haqidagi faoliyatini taminlaydi.

Talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish faoliyatida dars mashg'ulotlarida quyidagi usullarda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

- Aqliy xujum. Talabalarda hozirjavoblik (og'zaki, yozma sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan) usul. Bu usulning pedagogik mohiyati shundaki, oddiy munozara, bahslashuvlar jarayonida talabalar ongli ravishda asosiy fikrlarni bayon etishga harakat qiladilar.

- Bahs-munozara. Ushbu usul alohida ko'rinishida bo'lib, o'tgan mavzuga doir bahsli, tortishuvli, muammolarni hal etish uchun o'qituvchi talabalarni "Axborot bilimlari" va "Axborot tarqatuvchilar" guruhiga bo'ladi. Ikkala guruh bahs tortushuvlar asosida axborotlar haqidagi bilimlarini namoyon etadilar.

- Guruhlarga bo'linib ishlash. Ushbu usulni amalga oshirishda auditoriyadagi talabalar soniga qarab 10-12 kishidan iborat guruhlar bo'linadi. Har bir guruhga guruhboshilar tayinlanadi. Guruhlar axborot madaniyatini shakllantirishga doir muammoni hamkorlikda yechadilar va har bir guruhdan bir yoki ikki a'zo mavzu yuzasidan axborot beradi.

- Juftliklarda ishlash usulida auditoriyadagi barcha talabalarning yonida yoki orqasida o'tirgan sherigi bilan baravariga fikr almashib, muloqot qilish, an'anaviy usulda esa "O'qituvchi-talaba" o'rtasida barcha talabalar, hatto sust o'zlashtiruvchilar ham o'zaro fikr almashadilar va darsning faol ishtirokchisiga aylanadilar.

- Zanjir mashqi. Talabalarning darsda o'rganilgan mavzuni qismlarga bo'lib, navbatma-navbat bayon etishlarini umumlashtirish usuli hisoblanadi.

Yuqoridagi ushbu usullarning bosh maksadi talabalarning bilimlarini mustahkamlash, ijodiy fikrlash, mavjud tajribalarni mustaqil tahlil etish ko'nikmasini hosil qilishdir.

Mashg'ulot jarayonida talabalarning bilimlarni puxta o'zlashtirish, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda jadval, diagramma, modellar, maketlar, informatsion texnika va texnologiyalardan foydalanish kabilar axborot madaniyatini shakllantirishning muhim omillaridan hisoblanadi.

Shuni alohida takidlash kerakki, talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish jarayonida ularda turli ilmiy g'oyalar va tushunchalarini o'zlashtirib olishini taminlashi, ma'lumotlarni tahlil qilishda va tegishli xulosalar chiqara bilishda va shuningdek, aqliy qobiliyatlarni nomoyon etishda talimning yangicha murakkab vosita va usullarini qo'llash o'qituvchidan talab etiladi.[3]

Xulosa. Talabalarda axborot madaniyatini shakllantirishda samaradorlikka erishish uchun talaba-yoshlarni mustaqil fikrlaydigan, axborotni farqlay oladigan shaxs bo'lib yetishishi, tarbiyaviy ishlarni yanada kuchaytirish bilan bir qatorda, o'sib kelayotgan yosh avlodning ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ziyon yetkazishi mumkin bo'lgan nosog'lom mazmundagi axborotlarning ham tarqalishining oldini olish hozirgi kunning dolzarb masalasidir, bu haqida barchaning, ya'ni katta-yu kichikning diqqatida bo'lishi zaruratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduraxmanov M.X., Raximov S.Z., Taylakov U.K. Ta'lim jarayonida

talabalarda axborot madaniyatini shakllantirishning o'ziga xosligi (Zamonaviy informatikaning dolzarb muammolari: o'tmish tajribasi, istiqbollari. Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami. – Toshkent, 2023 yil).

2. Xolmetova M.X. Ta'lim tizimida talabalarda axborot madaniyatini shakllantirish. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 16-son 2023.

3. Махкамова М.У. Таълим технологиялари асосида бўлажак муҳандис-педагогларда ахборот маданиятини шакллантириш. “Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фаналар” журналы 2012 йил, № 4.

5. Андреев А.А. Дидактические возможности средств информационных телекоммуникационных технологий в системе дистанционного обучения.

6. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. – Т.: Фан, 2007.

7. Махкамова М.У. Касбий таълим йўналиши талабаларида ахборот маданиятини шакллантириш. “Таълим тизимида ижтимоий гуманитар фаналар” журналы 2012 йил, № 2.